

(street, yard, cottage), objects (stove), things (heron), but to make accent on the spirit of time, making it distinct by using new and foreign language words. Using the means of humour, he tells about not the men of culture, but about the guys who live an amoral life of the trimmers.

Key words: model, microcosm, vocabulary, topos, writings, humour.

УДК 821.161.2-1 Ткач

Світлана ТЕЛЕШМАН

ПІСНЯ «МАРІЧКА» ЯК ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОПУЛЯРНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто відому пісню М. Ткача (слова) і С. Сабадаша (музика) – «Марічку». Авторка з'ясовує її місце в доробку поета і пісенній культурі українців. Акцентовано на масштабах популярності твору в часі та просторі. Встановлено, що причини цього феномена полягають, насамперед, у національному змісті тексту й мелодії. Аналіз поезики «Марічки» доводить її глибинну спорідненість із фольклором.

Ключові слова: пісня, популярна культура, фольклор.

Визнання письменницького таланту Михайла Ткача полягає не в кількості звань чи відзнак, хоча їх чимало (найпочесніші – Шевченківський лауреат і народний артист України), а в тому, що його твори значно відоміші за його ім'я. Коли лунають знамениті «Марічка», «Ясени», «Сніг на зеленому листі», «Сину, качки летять», «Ой не різь косу», нікому й на думку не спадає дошукуватись їх авторства. Ці пісні давно ввійшли в народну скарбницю.

Д. Павличко вважає, що в «кожного поета, якою формою не писав би він, мусить знайтися твір пісенний. Адже пісня – це не три куплети з рефреном, а лірична драма в мініатюрі, де найінтимніші, не обов'язково любовні, частіше – патріотичні й філософські почування мають загальнолюдський характер, і народ може сприйняти їх як нову прикмету свого духовного життя» [9, с. 20].

М. Ткач – автор сотень пісень, написаних разом із композиторами П. Майбородою, О. Білашем, В. Івасюком,

І. Покладом, П. Дворським, О. Злотником, Л. Остапенко, Л. Дутківським, А. Кушніренком, І. Шамо та ін. Пісенність стала характерною ознакою стилю письменника, що пронизала всю його розмаїту спадщину, представлену десятком поетичних збірок, численними перекладами з російської й румунської мов, сценаріями художніх і документальних картин, низкою статей і повістю «Хліб з добрих рук».

Про найвідомішу пісню М. Ткача «Марічка» загалом написано дуже багато. Це, очевидно, улюблена тема в контексті Ткачевої творчості. До честі авторів (В. Кузь, В. Вознюк, О. Логвиненко, О. Лобарчук, Н. Фешук, О. Павлюк та ін.) усі матеріали, хоч і перегукуються, проте мають свої родзинки – чи то оригінальний спосіб подачі, чи досі ніким не зауважену деталь. Утім, ідеться про журналістські розвідки. Щодо наукових, до наших рук потрапило лише два такі дослідження: нарис академіка АН Молдови К. Поповича «Михайло Ткач» у книзі «Нариси українського фольклору та художньої літератури Молдови» (2007), де «Марічка» розглядається у контексті всієї пісенної творчості М. Ткача, і стаття музикознавця І. Медриш «Пісня «Марічка» та її «молодша сестра» (2012), що пропонує аналіз пісні на двох рівнях – словесному й музичному та в порівнянні з твором «Сопілчина» (вірш М. Ткача «Візьму я, хлопці, сопілчину», музика Г. Губинської).

Як ми гадаємо, надалі кількість наукових матеріалів про «Марічку» невпинно зростатиме. Бо час, який відсіює недолуге й залишає для майбутнього справжнє, лише підтверджує непересічність цього явища української пісенної культури. Яким був шлях «Марічки» до популярності? Наскільки велика ця популярність? І, зрештою, чому вона не спадає й понині? *Метою* нашої статті є знаходження відповідей на ці запитання.

М. Ткач зізнавався, що не мав наміру створювати саме пісенні тексти. Він хотів бути поетом, а до визначення поет-пісняр завжди ставився критично: мовляв, немає такої професії. Потяг до римування відчув десь у 15-річному віці. Згодом почав друкуватися у районній газеті. Серед дебютних спроб були й декларативні твори, написані в дусі часу, про які автор пізніше загадуватиме не без іронії [10, с. 5]. Щодо першої повноцінної поетичної заявки, то їй судилося стати візитівкою всієї пісенної творчості М. Ткача і пісенною візитівкою Буковини.

Йдеться, зрозуміло, про «Марічку», «пісню-знак, пісню-легенду, яка працює на українську ідею» (І. Городинський) [3, с. 142]. Щодня опівдні її звуки линуть навсібіч із верхів'я ратушної вежі Чернівців. І так упродовж майже десяти літ (уперше трубач виконав позивні міста 11 листопада 2004-го).

Пісня народилася з однойменного вірша, написаного 1954 року (цьогоріч відзначаємо ювілей) у Карпатах. Тоді, закінчивши III курс навчання в медичному інституті, Михайло поїхав на фельдшерську практику в селище Путила, що на Чернівеччині. Марія Киселиця працювала в лікарні кухаркою. Якось, дізнавшись, що її знайомий – поет, дівчина попросила, аби написав для неї вірша. Натомість жартома пообіцяла посприяти поліпшенню побутових умов. Друзі теж під'юджували: мовляв, присвятиш поезію Марічці – станемо на кухні королями.

Після того, як автор подарував рукопис поезії, «муза» подбала про нього. Михайлові виділили окрему кімнату, а завгосп навіть приніс газову лампу, щоби хлопець міг працювати вночі. Уперше привселюдно вірш пролунав на місцевому стадіоні під час свята виходу на полонину. Повернувшись із практики, М. Ткач надрукував його в «Радянській Буковині».

Коли з «Марічкою» ознайомився директор Будинку народної творчості Борис Кулініченко, то вирішив, що це може бути гарна пісня. Оголосив обласний конкурс на кращий музичний супровід, де взяло участь понад 40 композиторів. Визнання здобула музика керівника студентського ансамблю Степана Сабадаша. Дмитро Гнатюк – перший із солістів-виконавців, хто взяв «Марічку» до свого репертуару. Записав її разом з гуцульським ансамблем зі Станіслава [6, с. 8].

Чи не до кожного ювілею поета українські ЗМІ передрукують-переповідають історію написання відомої пісні. І при цьому, як ми вже зазначали, щоразу віднаходять якісь нові подробиці. Нехай часом вони суперечливі або ж помітно підфарбовані уявою автора, це не псує враження, а, навпаки, посилює відчуття невичерпності, нескінченності, розвитку. Так, ніби разом з піснею продовжує жити та частина минулого, якої вона діткнулася. Так, ніби минуле перестає бути статичним і одновимірним...

Ще за життя М. Ткача «Марічка» стала легендарною піснюю і піснюю, оповитою легендами. Коли на літературному вечорі на Кіровоградщині поет зізнався в авторстві, йому повірили не всі. Одна літня жінка раптом заперечила. За її словами, пісню написав невиліковно хворий студент медичного інституту, закоханий у дівчину-красуню Марічку. На жаль, хлопець помер, але залишив людям історію своєї любові. Горянка ж до сивого волосся не виходила заміж [8, с. 4].

Насправді М. Ткач неодноразово зауважував, що вони з Марічкою не мали почуттів одне до одного. Понад те, дівчина вже була заручена. Марія Киселиця прожила у шлюбі з чоловіком Василем 45 років [7, с. 13].

Поруч із добримися легендами-казками побутують і відверто наклепницькі. Так, у Канаді М. Ткачу потрапив до рук український католицький щоденник «Америка» філадельфійського видання за 19-е число 1981 року, який передрукував з австралійського часопису «Церква і життя» пасквіль М. Верви «Про пісню «Марічка». Там зазначено: «Можна б подати багато прикладів про те, як поети і композитори в Україні з наказу уряду «перелицювали» різні пісні на советський лад, або й зовсім пофальшували тексти, але широка це тема. Та як яскравий приклад советського фальшування пісень я подам дуже популярну в Україні і в країнах поселення української спільноти пісню «Марічка». Цю пісню, як пишуть мені з України мої приятелі, створила українська молодь у Сибірі, що опинилася за дротами комуно-московських таборів... Советський уряд був не в силі стримати популярності пісні, тому він заангажував Михайла Ткача, щоб він взяв на себе авторство цієї пісні і так спрепарував її текст, щоб вона стала «советським романсом» [14, с. 3].

Єдине, в чому не можна не погодитися з автором, то це в шаленій популярності «Марічки», яка, проте, прийшла не одразу. Уперше пісню заспівали студенти університету (чоловічий квартет). П'ять років вона побутувала лише в межах обласного центру. Професійні колективи і солісти не виконували її через заборону художньої ради філармонії. Згодом музичний керівник Алла Серебрі взяла твір до репертуару Буковинського народного ансамблю пісні й танцю.

Восени 1959 року в Києві відбувалася виставка чеського скла. З цієї нагоди до столиці приїхав Чехословацький військовий ансамбль пісні і танцю. С. Сабадаш випадково зустрівся з керівником колективу в готелі «Україна» й запропонував йому ознайомитися з «Марічкою». За день-другий чехи вивчили та виконали пісню на концерті. Після трансляції на республіканському радіо її співав увесь Радянський Союз [6, с. 8].

О. Різник вважає, що за часом появи «Марічка» належить до періоду «пісенного ренесансу» (1958 – 1969), який «знаменував нечувану за радянської доби еволюцію української професійної пісні від «придатку академізму» [...] до самостійного явища популярної естрадної пісні [...]. Професійна українська пісня цього періоду вперше заявила про свою конкурентоспроможність (хоча б потенційну) з російською, виходячи на естради всього колишнього СРСР» [11, с. 531 – 532].

Без сумніву, популярність «Марічки» зумовлена, передусім, глибоким національним змістом тексту й мелодії з орієнтацією на фольклорні зразки, літературну традицію. «Слово поета має летіти в минуле, – наголошував письменник-шістдесятник Л. Талалай, – тільки тоді воно по-справжньому відлунується. Тільки з вершини традиції воно спроможне злетіти і принаймні хоч деякий час протриматися на висоті, як планер» [12, с. 93]. М. Ткач дотримувався цього принципу завжди і повною мірою, додаючи від себе, що потрібно опиратися не на будь-яку, а на національну традицію. Свої переконання він відстоював у інтерв'ю та критичних матеріалах кінця ХХ століття, покликаних попередити кризу пісенного жанру в Україні: «Ми, власне, нинішнє молоде покоління втратили в тому розумінні, що дали свободу, але вчасно не підказали, що все нове повинно розвиватись на рідній основі» [16, с. 2].

Найкраще підтвердження мудрості позиції поета – довговічність його пісень. 2005 року сталася подія, що досі не має прецедентів ні в Україні, ні у світі – відбулося святкування ювілею пісні. Півстоліття від часу написання «Марічки» відзначили гучними й велелюдними вечорницями «...Там живе Марічка» у Національному палаці мистецтв «Україна». Що прикметно, за цей тривалий період пісня зовсім не постаріла. Її залюбки виконують у малих і великих концертних залах аматори та професійні співаки.

Але найчастіше вона лунає не зі сцени, а, так би мовити, з народу – на весіллях, хрестинах і днях народження, біля вогнища тощо. Тобто українці не лише слухають, а й співають «Марічку». Саме це є свідченням справжньої популярності пісні.

У середовищі сучасної молоді термін «популярна музика (поп-музика)» вживається украй рідко. Натомість активно побутує жаргонізм «попса». Ці поняття часом ототожнюють, аргументуючи тим, що друге слово є всього лише скороченням від першого. Але ми наполягаємо на їх розрізненні. Хіба можна назвати «попсою» пісні М. Ткача чи В. Івасюка, Д. Павличка? У слові «попса» чуються негативні конотації, що виражають презирливе ставлення до музики, яка не подобається і (чи) яку мовець вважає низькопробною. Воно з'явилося водночас із неякісними шоу-бізнесовими продуктами, що приносять своїм творцям швидкий успіх і швидкі гроші. Але й так само швидко кануть у небуття через брак смислового навантаження, духовності. А на слухача вже «чигають» нові «шедеври». Ставши на конвеєр, пісня почала вироджуватися. На жаль, ця тенденція спостерігається упродовж кількох останніх десятиліть. Ми втрачаємо духовні й естетичні орієнтири і тотально глухнемо.

«Сьогодні естрадна пісня – це вже не пісня, а вінегрет з елементів спектаклю, демонстрації моди і т. інше, – зазначав Л. Талалай. – [...] Слухачі стали глядачами і настільки, що зміст пісні стає для них другорядним. Духовність поступилася місцем легкій розважальності, краса – нав'язливій красивості. Ударники ніби навмисно притуплюють в людині орган, створений для сприйняття справжньої музики. Людина глухне» [12, с. 83].

Невипадково М. Ткач застерігав українців, аби «звертали увагу на те, про що співають і що дає їм ця пісня. Чи то мистецтво нижче пояса, чи вище. Чи то пісня для голови чи просто для ніг!» [15, с. 11].

Якщо повертатися до слів Л. Талалая про зв'язок поколінь, то варто зазначити, що у творчості М. Ткача він добре прочитується. Зокрема поет переймає віршований досвід земляків-попередників. Читаємо в С. Воробкевича:

Над Прутом у лузі хатчина стоїть,
Живе там дівчина хороша, як цвіт:
В її очі – зірниці, що світять вночі;

Побачиш їх, хлопче, – вмирай і мовчи! [2, с. 24].

Автор цих поетичних рядків поклав їх на музику. І з часом народ прийняв пісню за свою. А ось слова з іще однієї народної – «Марічки»:

В'ється, наче змійка,
Неспокійна річка,
Тулиться близенько
До підніжжя гір,
А на тому боці –
Там живе Марічка
В хаті, що сховалась
У зелений бір.
І трохи далі:
А як усміхнеться,
Ще й на річку гляне:
– Хоч скачи у воду! –
Кажуть парубки [13, с. 66].

Знову річка, і хата серед зелені, і дівчина з її фатальною красою, і відчуття окремішності хати та незвичайності дівчини.

У Ю. Федьковича теж зустрічаємо вподобану народом оповідну схему:

...Не знаєш: там хатина
Під явором, не знаєш?

Там дівка ходить в зілю
Та й зілесенько поле,
Ой доле ж моя, доле,
За ню я ся застрілю [17, с. 62-63].

М. Ткач написав «Марічку» ще до початку своєї кінематографічної кар'єри (від ранніх 60-х він пов'яже життя з Київською кіностудією ім. О. Довженка, а згодом – із Держкіно та «Укркінохронікою», де працюватиме сценаристом та редактором), але вже використав елементи кіномови, зокрема загальний план і фокус. Розгляньмо їх на прикладі образу річки. Застосування прийому зйомки з висоти візуально зменшує картинку (річка – змійка), але водночас дає краще уявлення про об'єкт у цілому, увиразнює його обриси (річка в'ється). Такий погляд згори передбачає певну абстрагованість, подібну до відстороненості

спостерігача, яка теж відчутна в голосі з-за куліс чи за кадром. Поки що це розповідь *про* щось. Але з наближенням камери саме «щось» виступає на передній план, перетворюючись із історії на реалію. Голос розповідача (автора) глухне, натомість чути «я» учасника (ліричного героя). Через фокусування поглиблюється інтимізація твору. Так, фокус на річці (була «змійка», стала «широчінь») є, по суті, фокусом на почутті любові, яку вона уособлює.

Архетипове значення «вода – любов» бере початок із фольклору. Відома «велика кількість текстів весільних пісень, в яких основними є архетипи річки, криниці, джерела та образи качок, лебедів, гусочок тощо і пов'язані з ними описи дівчини, що набирає воду чи йде з коромислом додому. Звідси, за спостереженнями О. Потебні, символіка весільних пісень: говорити парубкові з дівчиною біля криниці – залицятись, бути дівчині біля річки чи криниці – мріяти про подружжя, копати парубкові криницю – готуватись до одруження, купатись у воді чи переходити через річку (перестрибувати через потічок) – одружуватись. Ця символіка наближає такі твори до щедрівок про дівчину-перевізницю та човен з дівчиною, а згодом переходить у ліричні пісні» [5, с. 218].

М. Ткач актуалізує ще кілька традиційних семантичних наповнень концепту вода: «дзеркальна поверхня» (віддзеркалює вроду дівчини), «перешкода» (між ліричним героєм і Марічкою: «а на тому боці – / Там живе Марічка» [13, с. 67]) і «жива істота» («неспокійна річка»; річка «сміється» [13, с. 67]).

Саме в «людяності», на нашу думку, й полягає привабливість образу річки. Це – характер. Як і в житті, не смолисто-чорний і не білосніжний. Бачимо від початку й загалом світлий образ, у якому переплелися краса, грайливість, беззахисність (очевидно, можна говорити про втілення первісних уявлень, за якими «земні» води (криниць, колодязів, джерел тощо) називаються жіночими [1, с. 83]). Але в останній строфі семантика образу річки набуває зрадливо-темного відтінку: уособлюючи свою пасивну протидію зближенню молодих людей, річка ще й глузує.

Чому ж негативні конотації не закріплюються за образом? Бо поведінка, що з точки зору моралі варта осуду, тут відіграє позитивну роль – підштовхує до рішучих дій (не лише задля, а й

усупереч) та налаштовує на оптимізм. І вражена гордість, і дух боротьби, а найперше – любов – промовляють із серця ліричного героя:

Та нехай сміється
Неспокійна річка,
Все одно на той бік
Я путі знайду.
Чуєш чи не чуєш,
Чарівна Марічко?
Я до твого серця
Кладку прокладу [13, с. 67].

Традиційний народнопісенний образ кладки символізує єднання з коханою: «Кладка через річку ще й тепер щасливе місце для пізнання молодих; пор. приповідку: «Стою на кладці, а мила на гадці». Пор. оповідання О. Кобилянської «Через кладку» [4, с. 46]. Тож бажання ліричного героя прокласти кладку до серця можна трактувати як прагнення до взаємної любові, одруження. «Марічка» ж бачиться міцною кладкою від творчості М. Ткача до сердець шанувальників української пісні у всьому світі.

Не злічити, скільки в нас існує віршів про кохання і скільки з них тією чи іншою мірою закорінені в народну традицію. Але більшість не обростають ні музикою, ні увагою читача, ні, тим більше, його любов'ю. Як пояснити? А як пояснити, «чому в Шевченкових епігонів при зовнішньому ніби шевченківському наборі (степ, могили, Україна, думи) тощо не відчутно шевченківської словесної енергетики?» [18, с. 43]. Напевно, в цьому випадку варто говорити про душу твору – явище не доведене, однак і незаперечне. Може, тому деякі пісні й живуть вічно – бо мають безсмертні душі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – Вид. 2-ге. – К. : Либідь, 2005. – 664 с.
2. Воробкевич С. Твори / Сидір Воробкевич; [пер. і прим. М. Г. Івасюк]. – Ужгород : Карпати, 1986. – 562 с.

3. Городинський І. За селом прокричали лелеки / Іван Городинський / Не вмирай, допоки живеш. – Чернівці : Букрек, 2008. – 408 с. – С.141 – 143.

4. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. монографія / митрополит Іларіон. – Видання 2-ге. – К. : Обереги, 1994. – 424 с.

5. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість : навч. посібник / Мар'яна Лановик, Зоряна Лановик. – К. : Знання – Прес, 2006. – 591 с.

6. Логвиненко О. «Я до твого серця кладку прокладу...» / Олена Логвиненко // Літ. Україна. – 1996. – 24 жовт. – С. 8.

7. Марічка з пісні «Марічка» // Молодий буковинець. – 2005. – 28 квіт. – С. 13.

8. Михайлові Ткачу – 60 // Рідне слово. – 1992. – 5 груд. – С. 4.

9. Павличко Д. Літературознавство. Критика : [у 2т.] / Дмитро Павличко. – К., 2007. – Т.1 : Українська література. – 569 с.

10. Рідне слово для нього – Бог : [інтерв'ю з М. Ткачем ; розмовляв Б. Гура] // Рідне слово. – 1992. – 5 груд. – С. 5.

11. Різник О. Пісня / Олександр Різник / Нариси української популярної культури / [ред. О. Гриценко]. – К. : УЦКД, 1998. – 760 с. – С. 522 – 536.

12. Талалай Л. Роздуми про поезію / Леонід Талалай // Буковинський журнал. – 2013. – № 1. – С. 72 – 101.

13. Ткач М. Йдемо на верховини: поезії / Михайло Ткач. – К. : Молодь, 1956. – 79 с.

14. Ткач М. Крупний план підпряжного наброду. Роздуми над новим художнім фільмом «Канкан в Англійському парку» / Михайло Ткач // Радянська Україна. – 1985. – 16 лип. – С. 3.

15. Ткач М. Мою «Марічку» підтримали чехи і Дмитро Гнатюк : [інтерв'ю з М. Ткачем ; розмовляла М. Вишневецька] // Молодий буковинець. – 2003. – 4 – 10 верес. – С. 11.

16. Ткач М. «Нашому возу весь час намагалися причепити п'яте колесо...» : [інтерв'ю з М. Ткачем ; розмовляв В. Михайловський] // Буковина. – 1998. – 7 лют. – С. 2.

17. Федькович Ю. Твори : Поезія / Юрій Федькович ; [упорядкув., пер. і прим. М. Ф. Нечиталюк]. – К. : Дніпро, 1984. – Т. 1. – 463 с.

18. Яровий О. Нові – старі – вічні стратегії, або Про дух і букву в літературознавстві / Олександр Яровий // Слово і час. – 2001. № 8. – С. 40 – 44.

С. ТЕЛЕШМАН

ПЕСНЯ «МАРИЧКА» КАК ФЕНОМЕН НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОПУЛЯРНОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье рассматривается известная песня М. Ткача (стихи) и С. Сабадаша (музыка) – «Маричка». Автор выясняет ее место в наследии поэта и песенной культуре украинского народа. Внимание акцентировано на масштабах популярности произведения во времени и пространстве. Установлено, что причины этого феномена заключаются, прежде всего, в национальном смысле текста и мелодии. Анализ поэтики «Марички» доказывает ее глубинное родство с фольклором.

Ключевые слова: песня, популярная культура, фольклор.

S. TELESHMAN

THE SONG «MARICHKA» AS A PHENOMENON OF NATIONAL POPULAR CULTURE

This article deals with the well-known song «Marichka», written by M. Tkach (words) and S. Sabadash (music). The author found out its place in poet's heritage and in Ukrainian song culture. The main attention is paid to the extent of popularity of this work in time and space. It is ascertained that the causes of this phenomenon primarily consist in the national sense of text and melody. The analysis of the poetics of «Marichka» proves that it is deeply related to folklore.

Key words: song, popular culture, folklore.

УДК: 81'37'442

Олена ФІЛЬ, Галина ПРИСТАЙ

КУЛЬТУРОСПЕЦИФІЧНІ СЛОВА У РОЛІ ЗАПОЗИЧЕНЬ В ЕТНІЧНИХ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)